

УДК 128+159.9

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖ СМИСЛОЖИТТЄВИМИ ОРІЄНТАЦІЯМИ Й ОСОБИСТІСНИМИ ЦІННОСТЯМИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Варе І.С., аспірант
кафедри теорії та методики практичної психології
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського

Представлені результати аналізу взаємозв'язку між смисложиттєвими орієнтаціями й особистісними цінностями студентів-психологів. Розкривається зміст твердження про існування структурно-функціональних зв'язків між смисложиттєвими орієнтаціями й особистісними цінностями майбутніх психологів. Виявлена динаміка цінностей особистості в процесі навчання у ВНЗ. Порівняння рангових показників щодо значущості термінальних та інструментальних цінностей студентів-психологів 1–5 курсів дозволило визначити особливості респондентів.

Ключові слова: система цінностей, смислова сфера, смисложиттєві орієнтації, ціннісно-смислова сфера.

Представлены результаты анализа взаимосвязи между смысложизненными ориентациями и личностными ценностями студентов-психологов. Утверждается существование структурно-функциональных связей между смысложизненными ориентациями и личностными ценностями будущих психологов. Выявлена динамика ценностей личности в процессе обучения в вузе. Сравнение ранговых показателей по значимости терминальных и инструментальных ценностей студентов-психологов 1–5 курсов позволило определить особенности респондентов.

Ключевые слова: система ценностей, смысловая сфера, смысложизненные ориентации, ценностно-смысловая сфера.

Vare I.S. PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF RELATIONSHIP BETWEEN LIFE-MEANINGFUL ORIENTATIONS AND PERSONAL VALUES OF FUTURE PSYCHOLOGISTS

The results of the analysis of the relationship between life orientations and personal values of students-psychologists are represented. The existence of structural and functional connections between life orientations and personal values of future psychologists is constituted. It is revealed the presence of the individual values of the dynamics of the learning process at the university. Compare rates rank in importance terminal and instrumental values of students-psychologists of 1–5 courses possible to determine the characteristics of the respondents.

Key words: system of values, sense sphere, meaning of life orientation, value-semantic sphere.

Постановка проблеми. Життєве смислонаповнення – це кардинальна світоглядна проблема людського існування, у якій усвідомлюється сутність людини, її місце у світі та життєве призначення. Соціально-культурні, політико-економічні зміни сучасного українського суспільства приводять до поступового утвердження в суспільній свідомості нової системи смисложиттєвих орієнтацій.

Ціннісно-смисловий аспект становлення особистості психолога є джерелом значимих смислів, до яких входять індивідуальні особистісні цінності. Смисложиттєві орієнтації будемо вважати вузловим моментом професійної реалізації особистості практичного психолога, оскільки саме вони детермінують загальне ставлення до фахових цілей, завдань і вимог [4].

Система смисложиттєвих орієнтацій психологів має характер центрального елемента в структурі образу світу, а ціннісні орієнтації, їх зміст і ступінь сформованості є

однією з найбільш важливих диспозиційних структур в особистості професіонала-психолога, складовою частиною його спеціальних компетенцій [3]. На тлі численних емпіричних класифікацій професійно важливих властивостей особистості психолога недостатньо досліджені їх смисложиттєві та ціннісні утворення в системі сучасної вищої школи. У цьому контексті вивчення специфіки ціннісно-смислової сфери майбутнього психолога має важливе наукове, освітнє та суспільне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Смисложиттєві орієнтації розглядаються як вищий рівень структурної організації системи особистісних смислів, який визначає загальний підхід людини до навколишнього світу та самої себе, задає напрямок її поведінки та діяльності (Д.О. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, А.В. Сірий, І.В. Ульянова та ін.). Зміст поняття «смисложиттєві орієнтації» (К.О. Абульханова-Славська, Б.С. Братусь, Х.М. Дмитерко-Карабін,

О.М. Леонтьев) утворюють ознаки, які належать до понять «цінності» (А. Маслоу, Г. Олпорт), «вищі цілі» (З.С. Карпенко), «кінцеві цілі» (Л.В. Сохань), «життєвий світ» (Т.М. Титаренко), «ціннісні орієнтації» (М.Й. Боришевський).

Завдання статті полягає у тому, щоб простежити та конкретизувати особливості взаємозв'язку смисложиттєвих орієнтацій з типами особистісних цінностей майбутніх психологів, тим самим позначити зони взаємовпливу ціннісно-смислової сфери особистості студентів. Відповідно до зазначеної мети були поставлені такі завдання:

1) виявити кореляційні взаємозв'язки між показниками особистісних цінностей і смисложиттєвими орієнтаціями;

2) вивчити динаміку цінностей особистості майбутніх психологів у процесі навчання у ВНЗ;

3) обґрунтувати типовий зміст системи смисложиттєвих цінностей майбутніх фахівців-психологів;

4) за допомогою метода асів порівняти рангові показники значущості термінальних та інструментальних цінностей у групах студентів-психологів 1-5 курсів, що відрізняються за рівнем значення загального показника смисложиттєвих орієнтацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою вивчення специфіки взаємозв'язків смисложиттєвих орієнтацій та особистісних цінностей майбутніх психологів ми провели дослідження, у якому використали тести-опитувальники «Смисложиттєві орієнтації» (Д.О. Леонтьев) і «Ціннісні орієнтації» (М. Рокіч). У дослідженні брали участь студенти-психологи Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (м. Одеса), Одеського національного університету імені І.І. Мечнікова та Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Загалом у дослідженні взяли участь 328 осіб віком від 17 до 30 років (студенти 1 курсу – 85 осіб, студенти 2 курсу – 76 осіб, студенти 3 курсу – 73 особи та студенти 4–5 курсу – 94 особи).

Математико-статистична обробка даних здійснювалася шляхом розрахунку рангової кореляції за Спірменом (програма SPSS, версія 17.00). Якісний аналіз проводився за допомогою методу асів і профілів.

Для виміру смисложиттєвих орієнтацій особистості було застосовано тест-опитувальник «Смисложиттєві орієнтації» (СЖО) (Д.О. Леонтьев, О.І. Расказова) [1], що визначає загальний показник осмисленості життя та містить п'ять субшкал, які відображають:

- 1) цілі в житті;
- 2) результативність життя;

3) процес;

4) локус контролю «Я»;

5) локус контролю життя.

Тест для діагностики ціннісних орієнтацій, розроблений М. Рокічем (Milton Rokeach), адаптований вперше А. Гоштаутасом, В.О. Ядовим, дозволяє виявити структуру та ієрархію ціннісних орієнтацій людини. Методика заснована на процедурі ранжування 18 інструментальних (цінності – засоби досягнення) і 18 термінальних (цінності-цілі) цінностей. Цифри відповідають таким термінальним цінностям: Т1 – активне діяльне життя, Т2 – життєва мудрість, Т3 – здоров'я, Т4 – цікава робота, Т5 – краса природи та мистецтва, Т6 – любов, Т7 – матеріально забезпечене життя, Т8 – друзі, Т9 – суспільне визнання, Т10 – пізнання, Т11 – продуктивне життя, Т12 – розвиток, Т13 – розваги, Т14 – свобода, Т15 – щасливе сімейне життя, Т16 – щастя інших, Т17 – творчість, Т18 – упевненість у собі.

Інструментальні цінності – це переконання в тому, що якийсь образ дій є з особистої та суспільної точок зору кращим у будь-яких ситуаціях. Цифри відповідають таким інструментальним цінностям: І1 – акуратність, І2 – вихованість, І3 – високі запити, І4 – життєрадісність, І5 – ретельність, І6 – незалежність, І7 – непримиренність до вад, І8 – освіченість, І9 – відповідальність, І10 – раціоналізм, І11 – самоконтроль, І12 – сміливість у відстоюванні своєї думки, І13 – тверда воля, І14 – терпимість, І15 – широта поглядів, І16 – чесність, І17 – ефективність у справах, І18 – чуйність [2].

Результати дослідження. Метою кореляційного аналізу емпіричних даних було з'ясування співвідношення показників смисложиттєвих орієнтацій з типами особистісних цінностей.

Аналіз кореляцій між показниками смисложиттєвих орієнтацій з типами особистісних цінностей свідчить про наявність значущих зв'язків між означеними показниками:

1) смисложиттєвий компонент «цілі в житті» на рівні $p \leq 0,05$ корелює з показниками особистісних термінальних цінностей «цікава робота» і інструментальних «життєрадісність», а також від'ємно на рівні 0,05 з показником термінальних цінностей «краса природи і мистецтва»;

2) «процес» на рівні $p \leq 0,05$ корелює з показниками особистісних термінальних цінностей «здоров'я» та інструментальних «життєрадісність», а також від'ємно на рівні 0,05 з показником термінальних цінностей «високі запити»;

3) «результат» на рівні $p \leq 0,05$ корелює з показником інструментальних цінностей «розвиток»;

4) «локус контролю Я» від'ємно на рівні 0,05 корелює з показниками термінальних цінностей «краса природи і мистецтва» та інструментальним «життєрадісність», а також корелює на рівні $\rho \leq 0,05$ із показником інструментальних цінностей «освіченість»;

5) смисложиттєвий компонент «локус контролю життя» на рівні $\rho \leq 0,05$ корелює з показником інструментальних цінностей «широта поглядів» (табл. 1).

Наведене свідчить про те, що:

1) прагнення до цілей в майбутньому, які надають життю осмисленість, спрямованість і тимчасову перспективу, залежать від наявності цікавої роботи та життєрадісності, але також пов'язані зі зниженням значущості в житті ролі краси природи і мистецтва;

2) цікавий, емоційно насичений процес життя сучасного студента-психолога може бути таким за наявності міцного здоров'я та життєрадісності, але високі запити можуть стати перешкодою цьому процесу;

3) для того, щоб життя студента була насиченим, продуктивним і цікавим, він має розвиватися як особистість і як професіонал;

4) якісна освіта допомагає студентам-психологам здійснити вибір, необхідний для побудови свого життя відповідно до своїх цілей, але трудомістке навчання в інституті не залишає часу насолодитися красою природи і мистецтва, що може стати причиною зниження життєрадісності;

5) здатність контролювати своє життя, вільно приймати рішення і втілювати їх у життя можливі за наявності широти поглядів.

Дані кореляційного аналізу дозволяють приступити до якісного аналізу. За допо-

могою методу асів були виділені групи осіб з високим і низьким рівнем загального показника смисложиттєвих орієнтацій, що в нашому дослідженні означає високу та низьку ступінь сформованості смисложиттєвих орієнтацій.

До першої групи (СЖО⁺) увійшли досліджувані з високим рівнем загального показника смисложиттєвих орієнтацій (4-й квартиль розподілу від 75 до 100 процентіля). Кількість осіб: 1 курс – 22 особи, 2 курс – 19 осіб, 3 курс – 20 осіб, 4 та 5 курси – 25 особи.

Другу групу (СЖО⁻) склали досліджувані з низьким рівнем загального показника смисложиттєвих орієнтацій (1-й квартиль розподілу від 0 до 25 процентіля). Кількість осіб: 1 курс – 22; 2 курс – 16; 3 курс – 18; 4 і 5 курси – 25.

Згідно з методикою найвищий пріоритет (ранг «1») надається цінності, яка, на думку респондента, є найбільш значущою. Найнижчий пріоритет (ранг «18») надається найменш значущій цінності. Всім іншим присвоюються ранги від 2 до 17 у порядку спадання їх значущості [2].

Аналіз отриманих даних показав наявність динаміки цінностей особистості майбутніх психологів у процесі навчання у ВНЗ. Протягом усього життєвого шляху людина переорієнтується в процесі розвитку, виховання, пізнання, самоактуалізації, самореалізації. Якості змін можуть залежати від особливостей психічних процесів, насамперед мислення, пам'яті, емоцій і волі. Життєві смисли та цінності на тлі соціально-економічних, політичних, ідеологічних, духовних змін у соціумі змінюються, як змінюється і сама людина.

Таблиця 1

Значущі коефіцієнти кореляцій між показниками смисложиттєвих орієнтацій з типами особистісних цінностей

С Ж О	Термінальні цінності					Інструментальні цінності			
	Ц	П	Р	Л-Я	Л-Ж	Високі запити	Життєрадісність	Освіченість	Широта поглядів
	Ц						118*		
	П	118*				-109*	125*		
	Р				118*				
	Л-Я			-147*			-125*	106*	
	Л-Ж								140*

Примітка. Умовні скорочення шкал методики СЖО: 1) Ц – цілі; 2) П – процес; 3) Р – результат; 4) Л-Я – локус контролю «Я»; 5) Л-Ж – локус контролю життя; також n=328; нулі та коми опущені; ** – $\rho \leq 0,01$, * – $\rho \leq 0,05$.

Порівняння місць, отриманих при ранжуванні значущості показників термінальних цінностей у групах студентів-психологів перших курсів з високим ступенем сформованості смисложиттєвих орієнтацій (СЖО⁺), дає змогу зробити висновки, що пріоритетними термінальними цінностями цих досліджуваних є активне діяльне життя (18%), любов (13,6%), наявність хороших друзів (13,6%); інструментальними: життєрадісність (18%), чуйність (13,6%), терпимість (18%). Термінальні цінності студентів із низьким ступенем сформованості (СЖО⁻) – здоров'я (27,2%), любов (13,6%), життєва мудрість (13,6%); інструментальні – життєрадісність (18%), терпимість (13,6%), тверда воля (13,6%).

Найменш значущі термінальні цінності в групах студентів-психологів перших курсів з високим ступенем сформованості смисложиттєвих орієнтацій (СЖО⁺) такі: краса природи і мистецтва (13,6%), творчість (13,6%), впевненість у собі (13,6%); інструментальні: акуратність (13,6%), ретельність (18%), непримиренність до недоліків у собі та інших (22,7%). У студентів із низьким ступенем сформованості (СЖО⁻) термінальні найнижчі цінності – це щасливе подружнє життя (13,6%), розваги (13,6%), суспільне визнання (13,6%); інструментальні – незалежність (13,6%), високі запити (13,6%), непримиренність до недоліків у собі та інших (31,8%).

У групі досліджуваних других курсів з високим рівнем сформованості смисложиттєвих орієнтацій (СЖО⁺) пріоритетними термінальними цінностями є цікава робота (20%), розвиток (15%), краса природи і мистецтва (15%); інструментальними цінностями – освіченість (20%), акуратність (15%), вихованість (15%); у студентів із низьким ступенем сформованості смисложиттєвих орієнтацій (СЖО⁻) пріоритетні термінальні цінності – це активне діяльне життя (20%), розвиток (15%), життєва мудрість (15%); інструментальні – широта поглядів (20%), освіченість (15%), акуратність (15%).

Найменш значущі термінальні цінності у СЖО⁺ – це свобода (15%), розваги (15%), суспільне визнання (15%); інструментальні – чуйність (15%), чесність (15%), високі запити (15%). У СЖО⁻ найменш значущі термінальні цінності – це щастя інших (20%), творчість (15%), впевненість в собі (15%); інструментальні – вихованість (15%), ефективність у справах (20%), ретельність (15%).

В ієрархії цінностей у групі досліджуваних третіх курсів з високим рівнем сформованості смисложиттєвих орієнтацій (СЖО⁺)

пріоритетними термінальними цінностями є любов (19%), цікава робота (14,2%), активне діяльне життя (14,2%); інструментальними – життєрадісність (23,8%), незалежність (19%), терпимість (19%); у студентів із низьким рівнем сформованості смисложиттєвих орієнтацій (СЖО⁻) пріоритетні термінальні цінності – це здоров'я (19%), любов (14,2%), цікава робота (14,2%); інструментальні – життєрадісність (23,8%), освіченість (23,8%), життєва мудрість (14,2%).

Найменш значущі термінальні цінності у СЖО⁺: краса природи і мистецтва (14,2%), творчість (14,2%), розваги (14,2%); інструментальні: раціоналізм (14,2%), високі запити (14,2%), непримиренність до недоліків у собі та інших (23,8%); термінальні цінності у (СЖО⁻): суспільне визнання (19%), розваги (14,2%), творчість (14,25); інструментальні цінності: відповідальність (14,2%), непримиренність до недоліків у собі та інших (23,8%), незалежність (14,25).

Порівняння місць, отриманих при ранжуванні значущості показників термінальних цінностей у групах студентів-психологів 4-5 курсів з високим ступенем сформованості смисложиттєвих орієнтацій (СЖО⁺), вказує на те, що їхніми пріоритетними термінальними цінностями є цікава робота (13%), життєва мудрість (17,3%), продуктивне життя (13%); інструментальними – освіченість (27,2%), чуйність (27,2%), терпимість (13,6%); у СЖО⁻ термінальні цінності – здоров'я (28%), життєва мудрість (24%), любов (12%); інструментальні – вихованість (27,2%), життєрадісність (36,3%), широта поглядів (13,6%).

У системі цінностей СЖО⁺ найменш значущі термінальні – це свобода (13%), матеріально забезпечене життя (13%), розваги (13%); інструментальні – тверда воля (13,6%), високі запити (13,6%), непримиренність до недоліків у собі та інших (27,2%); у СЖО⁻ найменш значущі термінальні цінності – це цікава робота (12%), краса природи і мистецтва (12%), творчість (12%); інструментальні – високі запити (13,6%), непримиренність до недоліків у собі та інших (27,2%), терпимість (13,6%).

Отримані дані дали підстави визначити такі особливості респондентів. Аналіз змістовного наповнення вартісних настановлень студентів 1–5 курсів відповідно до рівня сформованості смисложиттєвих орієнтацій дає змогу зробити наступний висновок: у першокурсників провідними термінальними цінностями є більш індивідуальні: активне діяльне життя, любов, наявність хороших друзів, здоров'я, життєва мудрість; провідними інструментальними цінностями є життєрадісність, чуйність, терпимість, тверда

воля. Для випускників з високим ступенем сформованості смисложиттєвих орієнтацій найбільш значущими є термінальні цінності професійної самореалізації (цікава робота, життєва мудрість, продуктивне життя), а також інструментальні цінності, які необхідні у професії психолога: освіченість, чуйність, терпимість, що свідчить про формування професійно орієнтованої системи цінностей. У студентів-психологів п'ятих курсів з низьким ступенем сформованості смисложиттєвих орієнтацій у пріоритеті термінальні цінності (здоров'я, життєва мудрість, любов) та інструментальні (вихованість, життєрадісність, широта поглядів). Ці категорії цінностей можна віднести скоріше до індивідуальних, тобто ці респонденти більш «орієнтовані на себе».

Висновки з проведеного дослідження. Результати дослідження свідчать про наявність кореляційних зв'язків між смисложиттєвими орієнтаціями та показниками особистісних цінностей. З'ясувалося, що рівень сформованості смисложиттєвих орієнтацій знаходиться у взаємозв'язку зі зна-

чуцністю цінностей. Виявлена динаміка цінностей особистості майбутніх психологів: протягом навчання у ВНЗ зростає націленість на професійну самореалізацію. Можна зробити висновок, що чим вище рівень сформованості смисложиттєвих орієнтацій, тим ближче термінальні та інструментальні цінності особистості до вимог професії психолога.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Леонтьев Д.А. Тест смысложизненных ориентаций (СЖО) / Д.А. Леонтьев. – М. : Смысл, 2006. – 18 с.
2. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : [учеб. пособие] / Д.Я. Райгородский. – Самара : Изд. дом «БАХРАХ – М», 2001. – 672 с.
3. Фурман А.А. Ціннісно-орієнтаційні чинники особистісного розвитку майбутніх психологів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / А.А. Фурман. – Одеса, 2009. – 20 с.
4. Ямницький О.В. Категорія «цінності» у психологічному вимірі / О.В. Ямницький // Наука і освіта. – 2013. – № 4. – С. 34–37.